

Małgorzata PEROŃ

MYŚLAĆ POLSKA

Szeroki zakres tematyczny księgi jubileuszowej¹ dedykowanej profesorowi Krzysztofowi Dybciakowi z okazji sześćdziesiątej piątej rocznicy urodzin ujawnia się już w tytule. Literatura, kultura i polskość wyznaczają obszar interdyscyplinarnych badań blisko pięćdziesięciu literaturoznawców, teoretyków literatury, teologów, historyków oraz muzykologów, których artykuły znalazły się w tej publikacji.

Kompozycję tomu wyznacza porządek alfabetyczny nazwisk autorów, a nie chronologia powstania omawianych zjawisk literackich, kulturalnych i społecznych. Zasięg czasowy tych zjawisk jest rozległy, w księdze jubileuszowej prezentowane są stanowiska naukowe dotyczące teologii rzymskiego stoicyzmu, którego początki sięgają trzeciego wieku przed naszą erą, obecności łacińskiej i greckiej terminologii filozoficznej w pismach Apulejusza z Madaury (z drugiego wieku), koncepcji władzy i wspólnoty politycznej w *De regno* św. Tomasza z Akwinu (z trzynastego wieku) oraz środków perswazyjnych w *Traktacie o naturze praw i dóbr królewskich* Samulea Zaborowskiego (z roku 1507).

¹ *Literatura – kultura – polskość. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Krzysztofowi Dybciakowi w 65. rocznicę urodzin*, red. Krzysztof Koehler, Wojciech Kudyba, Jerzy Sikora, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2015, ss. 832, aneks ss. 12, il. 25.

Przedmiotem zainteresowań badaczy jest dorobek pisarzy i artystów każdej epoki, aż po czasy współczesne. Twórczość literacka i krytyczna Cypriana Kamila Norwida, Bolesława Leśmiana, Kazimierza Wierzyńskiego, ks. Janusza S. Pasierba, Karola Wojtyły, Ludmiły Mariańskiej, Jerzego Andrzejewskiego, Zofii Kossak, Czesława Miłosza, Zbigniewa Herberta, Tadeusza Różewicza i Andrzeja Stasiuka poddana została szczegółowym analizom i interpretacjom badaczy. Ich rozpoznania albo dotyczą jednego tekstu (*Ad leones* Norwida, *Rozmyślań o ojcu i O Sprawie Samos* Herberta, *Narodzin wyznawców* Wojtyły, *Sukni Dejaniry* Zofii Kossak), albo wyznaczają szersze spektrum tematyczne. Najczęściej są to tematy najbliższe pracom naukowym profesora Dybciaka, czyli: literatura i publicystyka emigracyjna, losy pisarzy na obczyźnie (Miłosza, Józefa Wittlina, Wierzyńskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, środowiska paryskiej „Kultury” i Radia Wolna Europa), religijny aspekt literatury (twórczości Wojtyły, ks. Janusza Pasierba, Leśmiana, Norwida), przeszłość zmuszająca do stawiania pytań o polskość (zagadnienia kondycji duchowej i egzystencjalnej pisarza-emigranta, wartości zrywów narodowych i osiągnięć żołnierzy polskich podczas drugiej wojny światowej) oraz o model państwa, władcy i Ojczyzny. Ten ostatni rekonstruowany jest w traktatach literatury staropolskiej,

w pamiętnikach zesłańców i żołnierzy Armii generała Andersa i szczególnie mocno wybrzmiewa aktualnością wezwania amor patriae, która charakteryzuje zanego Jubilata i jest potwierdzana w jego działaniu. W książce znalazły się także prace z zakresu muzykologii i artykuły skupiające się na rozpoznawaniu muzycznych aspektów dzieła literackiego. Jak zaznacza we wstępie do swojego artykułu *Sarmackie echa w muzyce Chopina* Krzysztof Bilica, profesor Dybciak jest znawcą i miłośnikiem muzyki (por. s. 131).

Okazuje się, że zaproponowane przez badaczy teksty, tak różnorodne pod względem poruszanej tematyki, w całości dzieła rozmawiają ze sobą, dopełniają się w kolejnych odsłonach. Analityczne i odkrywczе rozważania na temat wiersza Herberta *Rozmyślenia o ojcu* (zob. s. 251-262) zyskują cenne tło w tekście, który jest próbą uporządkowania sposobów funkcjonowania wątków chrześcijańskich w poezji autora *Epilogu burzy* (zob. s. 315-336). Dodatkowo duchowy rys poezji Herberta, wyłaniający się z tekstów Tomasza Garbola oraz Jerzego Kaczorowskiego, zostaje wzmocniony przez rozpoznania Kazimierza Nowosielskiego dotyczące eseju *O Sprawie Samos* (zob. s. 463-468). Herbert jest zatem widoczny wielostronnie: jako czerpiący z tradycji literackiej, zaangażowany w doświadczenia religijne i bolesne sprawy historii dwudziestego wieku. Takich rozmów między tekstami można znaleźć jeszcze wiele. Poezja księdza Pasierba została omówiona w dwóch artykułach, podobnie twórczość Wierzyńskiego, Miłosza, Różewicza. Rozmowy odbywają się jednak nie tylko wokół tych samych twórców i ich dzieł, znacznie ciekawsze są powiązania, które jak się wydaje, łączą w sposób najpełniejszy pytanie o sytuację Polaka-pisarza na obczyźnie, będącego w podróży, obserwującego nowy, nieznanany dotąd kraj, wreszcie doświadczającego trudów samotności i ducho-

wych zmagania, nieobcych wielu Polakom różnych epok. Z tej perspektyw można przeciągnąć nić łączącą dramatyczne doświadczenia historii dwudziestego wieku zapisane w subcyklu lirycznym księdza Pasierba z koncepcją piękna w jego twórczości, w którą wpisana jest rana i miłość krzyżowa. Echa ludzkiego dramatu widoczne są także w tekstach odwołujących się do pozaliterackich świadectw czasu, jak na przykład w artykule Mieczysława Tomaszewskiego (zob. s. 693-698), który omawia muzyczne motywy dźwiękowe oddające doświadczenia graniczne, skrajne. Artykuł Agnieszki Cholewińskiej *Polscy Odyseusze* (zob. s. 197-212), nawiązujący do „nieuświadomionej epepei” (s. 197), jaką jest *Bitwa o Monte Cassino* pióra Melchiora Wańkowicza, w pewnym sensie znajduje swoje poszerzenie w tekście Aleksandry Dębskiej-Kossakowskiej (zob. s. 213-226) o powojennych losach między innymi Herlinga-Grudzińskiego, który znalazł się na emigracji we Włoszech. Pytania o to, co dalej działo się z rzeszą Polaków, tuż po drugiej wojnie światowej, dopełniają obrazy zmagania pierwszych lat emigracji Czesława Miłosza i Józefa Wittlina (zob. s. 337-366, 799-820). Nić rozmów można rozsnuwać dalej. Wspólne wielu twórcom doświadczenie wojennej traumy na stałe wpisało się także w twórczość Różewicza, którego prace pod kątem nowoczesnej estetyki i wizualności badają Dorota Heck (zob. s. 281-292) oraz Paweł Stangret (zob. s. 609-620), analizując niemożność nawiązania dialogu w dramatach autora *Płaskorzeźby* i Pawła Demirskiego. Bardzo cenne mogą być zestawienia losów i sylwetek twórczych dwóch wielkich duchownych: ks. Piotra Semenka (1814-1886), zmartwychwstańca, o którego *Dzienniku* pisze Kazimierz Wójtowicz (zob. s. 769-784), i o Mieczysława Bednarza (1917-1993), jezuitę, którego tułaczę losy i poetycką twórczość przybliży Justyna Chłap-Nowakowa (zob. s. 181-196). Losy

księdza Semeneko okazują się jeszcze bardziej dramatyczne, gdy zestawimy je z losem Polaków po powstaniu styczniowym, wspomnianym w jego sto pięćdziesiątą rocznicę przez Andrzeja Nowaka (zob. s. 451-462), losy ojca Bednarza zaś zająbiają się z historią Armii generała Andersa, o której wspomina Agnieszka Cholewińska w artykule o polskich odyseuszach spod Monte Cassino (zob. s. 197-212) w siedemdziesiątą rocznicę bitwy. Pojedyncze losy pisarzy ukazane zostały na szerokim tle historii, która w podobny sposób naznaczyła losy Polaków, rozrzuconych na wielu kontynentach (Miłosza i Wittlina – w Ameryce, Herlinga-Grudzińskiego – we Włoszech, Gombrowicza – w Argentynie).

Część tekstów zawartych w księdze jubileuszowej poświęcona jest zagadnieniom teoretyczno-literackim. W większości są to teksty przyglądające się różnorodnym związkom między literaturą a jej aspektem religijnym. Wojciech Kudyba pisze o duchowości jako kategorii badań literackich i przywołuje badania w tej dziedzinie prowadzone przez teoretyków francuskich (zob. s. 411-428), Ireneusz Piekarski porządkuje ustalenia dotyczące stosowania w literaturze i jej badaniach metody kerymatycznej Mariana Maciejewskiego (zob. s. 513-528), Andrzej Stoff dokonuje rozróżnienia wartości doznawanych i wartości uznawanych w aksjologicznym odbiorze dzieła literackiego (zob. s. 621-644). Charakter porządkujący ma też artykuł Jerzego Sikory, określający cechy gatunkowe i poetykę rozmów z pisarzami (zob. s. 589-598).

W prezentowanym tomie znalazły się także prace omawiające działalność publicystyczną i krytyczno-literacką pisarzy na emigracji. Krag tych zagadnień przybliżają artykuły Violety Wejs-Milewskiej (zob. s. 723-752) i Krzysztofa Polechońskiego (zob. s. 529-556). Tak jak przywołane wyżej działy tematyczne (literatura polska, w tym emigracyjna, duchowość i sacrum

w literaturze, historia i świętość dokonań poprzednich pokoleń Polaków na rzecz uzyskania i utrzymania wolności Ojczyzny), tak i dział związany z publicystyką oraz krytyką literacką jest szczególnie bliski Jubilatowi. Liczba recenzji pióra profesora Dybciaka wyraźnie wskazuje na jego ogromne zaangażowanie jako krytyka rejestrującego wszelkie przejawy życia literackiego w Polsce.

Zebrane przez redaktorów prace pokazują – niejako na marginesie naukowego dyskursu – przywiązanie i podziw dla postawy naukowej, ale i czysto ludzkiej Krzysztofa Dybciaka, pozwalające niektórym badaczom na uchylenie tajemnicy przyjaźni z Profesorem. Szczególnie ciekawy jest pod tym względem tekst Tadeusza Witkowskiego *Edukacja wyzwolona* (zob. s. 753-768), w którym autor opisuje początki studenckiej i naukowej działalności Jubilata, ukazując trud, jaki wiązał się z wyborem bycia niezależnym i wolnym w Polsce zniewolonej przez komunizm. Konsekwencje tego wyboru są szczególnie widoczne w okresie działalności Krzysztofa Dybciaka w Warszawskim Kole Polonistów (w latach 1967-1968) i w początkach współpracy z Instytutem Badań Literackich. Świadectwem tamtego czasu są przytoczone przez autora tekstu notatki sporządzone przez współpracowników Służby Bezpieczeństwa działających w kole polonistów.

Trud wykuwania swoich własnych ścieżek naukowych przez profesora Dybciaka, zwłaszcza związanych z badaniami nad literaturą emigracyjną, uwidoczniiony został w bardzo cennym i bogatym aneksie bibliograficznym, zestawionym i opatrzonym komentarzami przez Katarzynę Dybciak (zob. s. 13-70). Zestawienie obejmuje publikacje adresata książki z lat 1971-2013, ułożone rocznikami. Aneks ten, wraz z dołączonymi zdjęciami Jubilata z różnych okresów pracy naukowej, w doskonały sposób przybliży nie tylko jego dokona-

nia naukowe, ale po prostu drogę życia, w centrum której stała literatura, kultura religijna i polskość. Bibliografia obejmuje pozycje książkowe oraz artykuły naukowe w prasie polskiej i zagranicznej, odnotowane zostały również recenzje i szkice, zbiory konferencyjne oraz sprawozdania z sesji naukowych, głosy w dyskusji i audycje radiowe. Świadectwem czasu są też uwzględnione w zestawieniu pozycje publikowane w drugim obiegu, wydawane pod pseudonimem oraz niewydane ze względu na cenzurę, a także informacje dotyczące działalności redaktorskiej i – w przypadku dwumiesięcznika „Teksty” – usunięcia przez władze ze stanowiska sekretarza redakcji w roku 1978. Zwięźle odnotowane fakty z biografii naukowej Jubilata ukazują znamieny rys jego niezłomnej postawy. Rocznikowe zestawienie prac pozwala także śledzić zaangażowanie pisarza w bieżące życie literackie, na przykład w roku 1980 zwiększa się liczba artykułów dotyczących poezji Czesława Miłosa, w 1996 – Wisławy Szymborskiej. Bibliografia wskazuje również na wierność Krzysztofa Dybciaka najważniejszym tematom, które streszczają się w tytule omawianego tomu. Przede wszystkim zaś ukazuje ona ogromny wysiłek naukowca, którego prace w roku 2013 zamyka pozycja o numerze 527, a dodać należy, że niektóre z prac zostały zbiorczo odnotowane w jednym

punkcie (przykładem może być adnotacja z roku 1975: „kilkaset not zapisywanych na marginesach stron, komentujących szkice i rozprawy drukowane w dwumiesięczniku «Teksty», numery 19-24” (s. 19).

Zestawienie bibliograficzne uzupełnia wykaz dorobku dydaktycznego profesora Dybciaka do roku 2013 (zob. s. 71-78). Do tego czasu Jubilat był promotorem czterech doktoratów, w latach 1988-2001 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim wypromował osiemdziesięciu trzech magistrów, w latach 1996-2002 w Akademii Podlaskiej pięćdziesięciu trzech, w latach 2001-2012 na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego siedemdziesięciu jeden, na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1996-1998 trzynastu. Niektórzy spośród autorów omawianej publikacji wyszli spod naukowych skrzydeł Jubilata.

Szkoda, że w tak obszernej książce nie znalazł się indeks osobowy, który pokazałby, jak wielu autorów sięga w swojej pracy do książek profesora Dybciaka. Poszczególne artykuły księgi jubileuszowej pokazują, że naukowe rozpoznania autora *Panoramy literatury na obczyźnie*, często prekursorskie, nie tylko zainicjowały badania w obszarze literatury i kultury religijnej, jak piszą we wstępie redaktorki tomu (por. s. 11), ale także pozostają niewyczerpanym źródłem inspiracji dla kolejnych pokoleń badaczy.